

УДК 338.021.1:637.13

КУДЕЛЬСЬКИЙ В.Е., здобувач

Науковий керівник – **СВИНОУС І.В.**, д-р екон. наук, професор

Хмельницький національний університет

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИРОВИННОЇ ЗОНИ ДЛЯ МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті розглядаються проблеми розвитку молочного скотарства в Хмельницькій області як сировинної зони місцевих молокопереробних підприємств. Особлива увага приділяється дослідженню відносин виробників і переробників за збуту молока.

Ключові слова: сільськогосподарські товаровиробники, молокопереробні підприємства, молокосировина.

Постановка проблеми. Важлива роль у забезпеченні населення країни продовольством належить молокопродуктовому підкомплексу як сукупності господарюючих суб'єктів, зайнятих виробництвом молока, його переробкою, реалізацією готової продукції, пов'язаних між собою економічними відносинами. За період ринкових трансформацій виявилися протиріччя між галузями молокопродуктового підкомплексу, зруйновано господарські зв'язки, змінилися як умови функціонування, економічний стан суб'єктів, так і характер взаємодії між ними. Удосконалення механізму реалізації й узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання у сфері виробництва та переробки продукції сільського господарства є однією з найбільш складних соціально-економічних проблем.

Молокопереробні підприємства, користуючись своїм монопольним становищем і ставлячи за мету – досягти поточних короткочасних вигід, тривалий час занижували закупівельну ціну на молоко. Порушення паритету між цінами на молоко і яловичину, а також невваженість кредитної та податкової політики, коли скотарство стало джерелом надходження коштів, спричинило триразове скорочення поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах. Складна соціально-демографічна ситуація на селі призвела до відмови господарств населення від утримання корів, внаслідок чого поголів'я зменшилося більш як удвічі. Це зумовило скорочення сировинної бази молокопереробних підприємств, виробничі потужності яких в останні роки завантажені не повністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями вдосконалення економічних відносин між підприємствами молокопродуктового підкомплексу займалося багато вчених-економістів: В. Андрійчук, А. Байдюк, Ю. Білик, П. Березівський, С. Васильчак, В. Галанець, Ф. Горбонос, Ю. Губені, Т. Дудар, А. Зайчковський, В. Збарський, В. Зіновчук, В. Зимовець, О. Котко, Д. Крисанов, Т. Мостенська, В. Липчук, В. Месель-Веселяк, В. Микитюк, М. Ільчук, В. Радько, М. Пархомець, П. Саблук, Г. Черевко, О. Шпичак, К. Юрченко, В. Яценко, І. Яців та ін. У наукових працях названих учених розглядаються методологічні, методичні та організаційні аспекти управління підприємствами АПК. Проте більшість дослідників, в основному, вирішують макроекономічні задачі, пов'язані із формуванням організаційно-економічного механізму вдосконалення економічних відносин, визначенням стратегічних напрямів аграрної політики.

Мета дослідження – оцінити стан розвитку молочного скотарства в регіоні як сировинної бази молокопереробних підприємств Хмельницької області та запропонувати напрями подальшого його розвитку.

Матеріал і методика дослідження У процесі дослідження використано методи: статистико-економічний – для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних; монографічний – для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів; графічний – для наочної ілюстрації досліджуваних явищ, процесів і закономірностей; економіко-математичний і розрахунково-конструктивний – для вивчення можливостей оптимізації сировинної зони молокопереробного підприємства; аналізу і синтезу порівнянь.

Результати досліджень та їх обговорення. Численні перетворення в аграрному секторі України негативно позначилися на розвитку молочного скотарства у країні загалом та у Хмельницькій області зокрема. Загальні обсяги виробництва молока сільськогосподарськими товаровиробниками різних форм господарювання у 2010 р. проти 1990 р. знизилися на 478,4 тис. тонн, або на 44%, в основному за рахунок сільськогосподарських підприємств, де зменшення становило 583,4 тис. тонн, або на 85,1% (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка та структура виробництва молока в господарствах різних форм господарювання (за даними Головного управління статистики по Хмельницькій області).

Нині в області виробництвом молока займаються 242 господарства, або на 57 менше, ніж на цю дату 2009 року. Встановлено, що у досліджуваному регіоні провідні господарства виробляють 71% від молочного валового виробництва сільськогосподарських підприємств, надой в яких становлять від 4 до 6 тис. кг молока на корову. Серед цих сільськогосподарських підприємств доцільно виділити ТОВ «Промінь», СГК «Летава», ДП «Дослідне господарство «Пасічна», СТОВ ім. Шевченка. Вперше за останні роки призупинено спад виробництва молока в області.

У 2010 р. 67,0% сільськогосподарських підприємств області не утримували корів. Із тих, що утримували, 82,4% підприємств мали стадо корів чисельністю до 200 голів, від 200 до 500 голів – 23,1%, від 500 і більше – 9,1%. Основними причинами такої ситуації є: нестабільність цінової ситуації; низька економічна ефективність галузі; відсутність якісного наукового супроводу виробничих процесів; недосконала система племінної справи та відсутність дієвого механізму державної підтримки, спрямованої на стимулювання розвитку галузі.

Результати групування сільськогосподарських підприємств Хмельницької області за рівнем рентабельності доводять, що у господарствах, де виробництво молока є високорентабельним (від 40 до 60%), рівень повної собівартості більш ніж у два рази нижче порівняно зі збитковими господарствами (–40 до –20%), а продуктивність – вища майже втричі, що свідчить про значні резерви для підвищення ефективності виробництва молока.

Сільськогосподарські підприємства переважно реалізують молоко першого гатунку, лише незначна частина – вищого (у 2010 р. – 0,8%). Окрім цього має місце реалізація на переробку молока 2 гатунку (у 2010 р. – 1,2%) та негатурного (у 2010 р. – 0,1%). Невеликі можливості сільськогосподарських товаровиробників стосовно забезпечення відповідної технології виробництва молока вимогам чинних стандартів якості призводять до зниження гатунковості молока, що негативно впливає на закупівельні ціни і відповідно на показники ефективності.

Важливими чинниками підвищення якості молока є збалансована годівля тварин та механізація технологічних операцій у молочному скотарстві. Нині у сільськогосподарських підприємствах області відбувається стрімке скорочення кількості доїльних установок. Таку тенденцію можна пояснити тим, що у Хмельницькій області зменшилася кількість господарств, які спеціалізуються на промисловому виробництві молока [1].

Так, у ДП «ДГ «Пасічна» інвестовано близько 5 млн грн на придбання та монтаж доїльного залу типу «Деллаваль паралель 16*2». За попередніми розрахунками, термін окупності становить 2,5 роки як за рахунок підвищення якості молока, так і за рахунок зменшення кількості обслуговуючого персоналу.

У СТОВ «Жучківці» доїння здійснюється на установці «Брацлавчанка», що дало змогу довести навантаження на майстра машинного доїння по 50–55 корів, затрати праці на 1 ц молока становлять 1,4–1,6 люд.-год.

Перешкодою для нарощування поголів'я корів у сільськогосподарських підприємствах може стати відсутність пристосованих приміщень для їх утримання. Через певні об'єктивні та

суб'єктивні причини більшість корівників сільськогосподарських підприємств було зруйновано, а ті, що залишились, не відповідають сучасним вимогам щодо утримання корів [2].

Проведений нами аналіз проектів наявних в Україні тваринницьких приміщень показав, що в них закладено застарілі високовитратні технології виробництва молока 30–40-річної давності. Ефективне їх використання можливе лише після проведення реконструкції та впровадження сучасних технологічних і технічних рішень, що забезпечать комфортні умови утримання тварин, їхню високу продуктивність та якість молока і, головне, – зниження затрат праці на виробництво 1 ц молока з 10–15 до 2–3 люд.-год, що зробить молочні ферми високорентабельними. Таких показників можна досягти за умови впровадження системи самообслуговування тварин, сучасних систем доїння і первинної обробки молока, приготування і роздавання кормів, прибирання та утилізації відходів виробництва.

Нині у Хмельницькій області функціонує 20 молокопереробних підприємств, з яких 8 підприємств здійснюють повний цикл переробки і виробництва молокопродуктів, решта – займаються заготівлею, охолодженням і частково первинною переробкою. Ці молокопереробні підприємства входять до складу трьох фінансово-промислових груп – це ВАТ «Гадячсир», корпорація «Мілкланд-Україна», «Укрпродуктгруп».

Основними причинами такого становища в галузі є відсутність достатньої кількості сировини для переробки та коштів для здійснення технічного переоснащення, а також проблеми зі збутом готової продукції, оскільки більшість підприємств орієнтувалися на зовнішній ринок [3].

Вивчення каналів реалізації молока товаровиробниками області дозволило встановити, що сільськогосподарські підприємства і господарства населення реалізують по маркетинговому каналу «переробні підприємства» значно більше молока, ніж надходить на регіональні молокопереробні підприємства (табл. 1).

Таблиця 1. – Динаміка обсягів реалізації товаровиробниками молока та надходження його на переробні підприємства Хмельницької області

Товаровиробник	Рік					2010 р. до 2006 р., у %
	2006	2007	2008	2009	2010	
Реалізовано переробним підприємствам						
Сільськогосподарські підприємства	95,6	80,9	82,1	86,9	89,9	94,0
Господарства населення	236,7	285,3	241,8	196,2	210,3	88,8
Інші підприємницькі структури	51,3	55,5	21,4	21,7	25,1	48,9
Надійшло на переробку молокопереробним підприємствам області						
Сільськогосподарські підприємства	66,9	54,9	53,4	56,5	66,5	99,4
різниця	28,7	26	28,7	30,4	23,4	81,5
Господарства населення	236,7	285,3	241,8	196,2	210,3	88,8
різниця	0	0	0	0	0	–
Інші підприємницькі структури	51,3	55,5	21,4	21,7	25,1	48,9
різниця	0	0	0	0	0	–

Джерело: складено і розраховано за даними Головного управління статистики у Хмельницькій області.

Як свідчать наведені у таблиці 1 розрахунки, значна частка сільськогосподарських товаровиробників намагається реалізувати вироблену продукцію молокопереробним підприємствам, що розташовані поза межами Хмельницької області. Основною причиною, яка стимулює товаровиробників до таких дій, є економічна вигода, що знайшла своє вираження у вигляді закупівельної ціни, умов розрахунків та величини збутових витрат.

Проте, реалізацію за межі області певною мірою можна назвати умовною, оскільки більшість молокопереробних підприємств входять до складу двох промислових груп – корпорація «Мілкланд-Україна» (7 молочних підприємств області) та холдинг «Укрпродуктгруп» (3 підприємства) із потужністю понад 100 т переробки молока на добу.

При цьому необхідно зазначити, більшість молокопереробних підприємств області виконують функції до заготівлі і первинної обробки молока: ДП «Чемеровецький молокозавод», філія «Волочиський сироробний завод», філія «Старосинявський молокозавод» та ПП «Красилівський молокозавод» із потужністю переробки молока 50 т за зміну.

Зазначимо, що три провідні молокопереробні підприємства – ЗАТ «Хмельницька маслосирбаза», ВАТ «Деражнянський молочний завод» та ЗАТ «Вінківцісирзавод» – не входять

до складу фінансово-промислової групи. Економічна та юридична самостійність цих підприємств збереглася завдяки достатньому рівню фінансової стійкості, сформованим стабільним сировинним зонам, відсутності проблем зі збутом продукції та наявності власного торгового бренду, що сприяє поширенню продукції як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках молокопродукції.

Основною причиною, що стимулює товаровиробників до таких дій, є економічна вигода, яка знайшла своє вираження у вигляді закупівельної ціни, умов розрахунків та у величині збутових витрат. Однак, реалізацію за межі області певною мірою можна назвати умовною, оскільки більшість із них входять до складу двох промислових груп [4].

У молокопереробних підприємствах області має місце недовантаження виробничих потужностей, насамперед через відсутність молокосировини, сезонність виробництва молока та споживчого попиту на ринку. Здобувачем встановлено чітку залежність обсягів реалізації продукції від сезонних коливань надходження молока на переробку. Так, найвищий рівень завантаженості ПП «Летичівський молокозавод» забезпечується у III і IV кварталах, що призводить до неритмічності завантаженості виробничих потужностей, реалізації продуктів молокопереробки, до формування значних складських запасів напівфабрикатів та виготовлення продукції більш тривалого терміну зберігання, наприклад, солодковершкового масла.

Відсутність високоякісної сировини змушує більшість молокопереробних підприємств зменшувати кількість асортиментних позицій і переорієнтовуватися на випуск менш якісної продукції. Так, ПП «Летичівський молокозавод» до 2009 р. здійснював виробництво казеїну технічного, нині спеціалізується на виготовленні молочних напівфабрикатів (вершків, сиру кисломолочного) і обезжиреного молока. Водночас, ВАТ «Вінківцісирзавод» спеціалізується на виробництві сирів жирних, яких нині виготовляється 24 види. Щорічно розширюється асортимент та нарощується виробництво масла вершкового. Так, до товарного асортименту включено сирний рулет «Вінковецький» із додаванням спецій з лікувальних трав; напій кефірний «Джерело здоров'я», який зорієнтований на споживачів із серцево-судинними захворюваннями та діабетом, тощо. Водночас, незважаючи на активну позицію підприємств щодо адаптації до вимог виробництва, нестача сировини, незадовільний технічний стан переробних підприємств регіону не дозволяють їм повною мірою використовувати ринкові можливості та задовольняти потреби населення [5].

Висновки. На сучасному етапі розвитку молочного скотарства у країні необхідно забезпечити значні капіталовкладення. Це питання можна вирішити, якщо держава забезпечить компенсацію відсотків за кредитами на розвиток виробництва молока. Така практика широко використовується у провідних країнах світу. Зазначимо, що в Україні також тривалий час діяла система часткової компенсації кредитів. Але у схемах компенсації кредитів негативним є те, що правила погашення постійно змінюються, що унеможливорює планування, і, зокрема, бізнес-планування.

Вважаємо, що на перехідний період доцільно зберегти дотації на 1 кг молока, поступово зменшуючи їх. Як свідчить проведене опитування, 140 керівників сільськогосподарських підприємств області, які виробляють молоко, більше 40% керівників господарств вважають, що взагалі не отримують ніяких дотацій на молоко. Зазначимо, що 87% керівників підприємств-виробників молока висловлюються за повернення системи державної підтримки виробників молока, що існувала до 2011 р., а 81% опитаних не влаштовує ситуація, що склалася з виплатою державних дотацій виробникам молока.

Розглядаючи молочне скотарство як сировинну базу молокопереробної промисловості, необхідно зазначити, що нині відбувається процес відродження великотоварного промислового виробництва молока, що у найближчій перспективі дозволить забезпечити високоякісною сировиною переробні підприємства та зменшити експортну залежність вітчизняного споживача у молоко-продукції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Клочко В. М. Організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності продукції молоко-продуктового підкомплексу АПК / В. М. Клочко // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 129–133.
2. Улицька Н. О. Методологічні аспекти аналізу ефективності функціонування молокопродуктового підкомплексу / Н. О. Улицька // Економіка АПК. – 2008. – № 3. – С. 70–75.
3. Ноордхайзен Й. Производство молока на крупных фермах / Й. Ноордхайзен, К. Мюллер, Р. Йоритсма // Главный зоотехник. – 2007. – № 11. – С. 26.
4. Хайрулин А. Н. Важный резерв повышения эффективности производства молока / А. Н. Хайрулин // Экономика с.-х. и перерабатывающих предприятий. – 2008. – № 4. – С. 20–22.

5. Пабат В. О. Концепція відтворення механізованого молочного тваринництва агропромислового комплексу України / В. О. Пабат, А. І. Фененко // Молочное дело. – 2006. – № 6. – С. 36–38.

Организационно-экономические основы формирования сырьевой зоны для молокоперерабатывающих предприятий Хмельницкой области

В.Е. Кудельский

В статье рассматриваются проблемы развития молочного скотоводства в Хмельницкой области, в качестве сырьевой зоны местных молокоперерабатывающих предприятий. Особое внимание уделяется исследованию взаимоотношений производителей и переработчиков при сбыте молока.

Ключевые слова: сельскохозяйственные товаропроизводители, перерабатывающие предприятия, молокосырье.

Organizational and economic bases of forming raw zone for dairy plants in Khmelnytskyi Region

V. Kudelsky

The problems of dairy cattle in Khmelnytsky region as raw zone of local milk business has been considered. Particular attention is paid to the study of relations between producers and processors in the marketing of milk.

Key words: agricultural producers, dairy plants, milk raw.